

of their training. The main purpose and direction of linguistic sociocultural paradigm are determined, the main constituents of linguistic sociocultural competence of future teachers-philologists are distinguished, their semantic content is determined. The importance of mastering cultural and mental values of the people, verbalization by means of mastering the conceptual world's view and knowing of the specific national language picture, features of image cultural and mental phenomena in language, learning of normalities of ethnic patterns of verbal behavior in different discourses are emphasized. Cognitive and linguistic features of folkloric text and its ability to form of linguistic and sociocultural competence of students-philologists are disclosed. Based on folkloric texts the system of exercises and tasks for the implementation by students on practical lessons of the modern Ukrainian language and in the process of self-study are proposed, some possible social and cultural topics are outlined. We give examples of linguistic and socio-cultural tasks using texts of small folkloric genres. The importance of individual research tasks, which provide educational and search, research and creative activity of students is emphasized. The expediency of study of folklore in cognitive term research ethno-cultural, emotional and socio-cultural concepts by students in the folklore discourse is substantiated. The research topics of folkloric texts is presented.

Key words: training, linguistic and sociocultural competence, folkloric text.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2017 р.

Прийнято до друку 25.05.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Караман О. Л.

УДК 372.811.161

Г. П. Кузнецова

**ФОРМУВАННЯ АКЦЕНТОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ :
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**

Ефективна фахова діяльність учителя української мови та літератури зумовлюється розвитком його мовно-мовленнєвої культури, оволодіння якою ґрунтується на усвідомленому дотриманні норм літературної мови як системи.

Підручники із сучасної української літературної мови для студентів, майбутніх учителів української мови і літератури, свідчать, що в системі мови, складної за рівневою структурою, особливе місце посідає фонологічний мовний рівень, одиницею вивчення якого є фонема – одностороннє мовне явище, яке не має плану змісту, проте має план вираження та виконує важливі функції щодо створення й

функціонування вищих рівнів – морфологічного, лексико-семантичного, синтаксичного. Однак у змісті вищівського навчального лінгвістичного матеріалу з фонетики не згадується про те, що фонологічний мовний рівень може включати інші мовні підрівні (субрівні), які мають власні мовні одиниці вивчення. Ідеться про акцентему – суперсегментну одиницю, яка є ознакою кожного слова, ритмічної структури, різнить слова за семантикою, диференціює за формами. Акцентема тотожна до фонемі за кульмінативною, розрізнявальною, ідентифікаційними функціями (Винницький В. М., Кацнельсон С. Д., Федяніна Н. А.). Ці одиниці перебувають в еквіполентній (рівнозначній) опозиції, вони логічно рівноправні, хоча для акцентеми основною функцією є кульмінативна і, на відміну від фонемі, вона ніколи не може мати конститутивної та делімітативної. Отже, на фонологічному мовному рівні може бути виокремлений такий підрівень, як акцентологічний, базовою одиницею якого і є акцентема, що з наголосом утворює мовно-мовленнєву паралель, оскільки, як зазначає В. Винницький, «акцентема – це структурний елемент мови, а наголос – її мовленнєва реалізація» [1, с. 16–17].

Для формування професійної компетентності майбутнього вчителя-словесника акцентуаційний мовний рівень – провідний, адже «пов'язаний із різними рівнями мови, особливо з такими, як фонологічний, морфологічний, лексичний,... реалізація одиниць цих рівнів у мовленні не можлива без участі акцентем і залежить від них» [2, с. 47]. Варто зазначити, що акцентологічний мовний субрівень взаємопов'язаний з орфоепією як наукою про комплексну систему норм вимови і наголошування та усним мовленням як процесом. Без акцентуації не було б мовлення як такого, адже єдність і цілісність слова, фрази, їх розмежування створюється передовсім акцентемою/наголосом. З огляду на це слушно думку було висловлено Р. І. Аванесовим: «...наголос як складне явище має важливе значення для різних структурних рівнів і розділів мови – фонетики, орфоєпії, орфографії, лексики, граматики» [3, с. 37].

Відтак, формування акцентологічної компетентності філолога – проблема мовно комплексна, проте нині вирішується обігово і диз'юнктивно, оскільки акцентологічний субрівень окремого статусу не має ні в лінгвістиці, ні в лінгводидактиці; методи формування акцентологічної компетентності майбутніх словесників не конкретизовано.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що ґрунтовні дослідження процесу становлення і розвитку акцентологічної системи української мови простежуються в науковому доробку вітчизняних лінгвістів В. М. Винницького, В. Г. Складенка, Б. В. Пристая, В. Б. Задорожного; вивченню акцентуації української діалектології присвячено праці Г. С. Кобирички, О. Ковач, Л. Коць-Григорчук, Б. П. Пристая та інших; акцентуаційні норми є предметом студіювання Н. Д. Бабич,

О. М. Демської-Кульчицької, С. І. Дорошенка, Л. І. Мацько, О. В. Ожигової, О. Д. Пономарева, О. А. Сербенської та інших; І. О. Варченко, С. Л. Ковтюх, Ю. К. Редько здійснили спробу розв'язати проблему вноормування наголосу під час словозміни українських прізвищ; аналіз акцентуаційної атракції в українській публіцистиці початку ХХІ століття простежуємо в дисертації Ю. С. Полтавець; культуромовна значущість наголосу у формуванні акцентологічної компетентності особистості майбутнього вчителя в полі зору таких науковців, як З. Бакум, М. Вашуленко, О. Глазова, Н. Голуб, О. Горошкіна, О. Караман, С. Караман, С. Омельчук, М. Пентилюк, М. Плющ, О. Семенов, Н. Тоцька.

Утім соціокультурна й суспільна актуальність акцентологічної компетентності майбутніх учителів-словесників, строкатість у системі наголошування, посилення інтересу до усного українськомовного комунікування спонукають до узагальнення багаторічного акцентологічного досвіду науковців, інтегрування його в систему викладання і навчання української мови у вищій педагогічній школі.

Мета і завдання статті – дослідити й узагальнити теоретичний матеріал з акцентології як науки, що у ХХІ столітті виформовується в самостійну лінгвістичну дисципліну, обґрунтувати її понятійний апарат як основу теоретичних знань майбутніх словесників, з'ясувати сутність дефініції «акцентологічна компетентність учителів української словесності», її складники.

Сформувати акцентологічну компетентність майбутнього вчителя української мови і літератури на багато складніше, на нашу думку, чим будь-яку іншу – лексичну, граматичну, стилістичну тощо. Це передовсім пояснюється формою реалізації акцентологічної компетентності – усним мовленням, що є першоосновою мови, «особливим і надзвичайно складним видом діяльності», де «досить різнобічно виявляється людська сутність», її здатність через «своєрідний вокально-звуковий субкод максимально чітко висловити свою думку та адекватно її сприйняти» [4, с. 8]. Окрім цього, правила акцентуації не можуть охопити всі норми, оскільки наголос, як зазначалося, функціонує на всіх мовних рівнях і впливає на рівень культури мовлення в цілому. Паче того, до нині не сформовано історичної акцентології української мови як самостійної навчальної дисципліни, оскільки не вивчено повною мірою історії акцентуації кожної групи слів. З огляду на це акцентуаційні норми є найменш усталеними, а правила наголошування найбільше порушуються мовцями під час усного спілкування.

Складність формування акцентологічної компетентності пояснюється й іншими причинами ненормативного наголошення: залишками архаїчного акцентування; впливом старих інтонацій; діалектним оточенням та неоднаковими шляхами становлення наголосу в різних говорах української мови, зокрема в південно-східних діалектах наголос флективний (беремо', несемо'), у південно-західних – кореневий

(бере'мо, несе'мо); впливами інших мов; поетичними вольностями; впливами тих або інших акцентних парадигм (кореневий наголос, суфіксальний, префіксальний, наголос основного слова тощо), де зокрема діє загальна тенденція до уніфікації в наголошенні; випадками помилкового наголошення, недостатньою обізнаністю мовців із системою літературного наголосу (за Н. Бабич, І. Білодідом, О. Пономаревим); рухливість наголосу, що є «наслідком вагання мовлян між можливостями вжити паралельні наголоси» [5, с. 3]. Паралельність (варіативність) наголошування «вливає на внутрішню будову слова, оскільки в тонічну суперечність вступають два акцентні центри, зокрема основа і флексія» [6, с. 167].

Нині в мові простежується більше 3000 слів із двояким нормативним наголошенням, причинами чого є дія аналогій, адаптація іншомовної лексики, вплив мови-посередника, різне наголошування в говорах: ча'су – часу', стра'ху – страху', го'стям – гостя'м).

Означене формулює настійне завдання щодо аналізу теоретичних основ української акцентології, які ґрунтуються на історії її розвитку й становлення і мають скласти підвалини формування акцентологічної компетентності майбутнього словесника, дадуть йому змогу з'ясувати причини виникнення акцентуаційних суперечностей, віднайти шляхи їх розв'язання, усвідомити роль і місце акцентології в системі фахових компетентностей, і професійній діяльності загалом.

Основи теорії акцентології як науки починають формуватися в другій половині XIX ст., коли О. Потебня вже не мав сумнівів про те, що «...вчення про наголос становитиме окремий і важливий розділ історії мови» [7, с. 10]. Науковець розглядав наголос у взаємозв'язку зі словотвором і словозміною, що свідчило про системний характер наголосу, його зв'язок із граматикою та лексикологією. Самого терміна «акцентологія» у працях науковця не простежуємо. Його започаткував Р. Брандт у 1880 році в праці «Нариси слов'янської акцентології», заперечивши функціонування терміна просодія, оскільки він рівнозначний щодо терміна акцент..., окрім цього, від нього не зручно створювати похідні, хоча загалом, зазначає лінгвіст, бажано б мати дієслово на позначення процесу «розставляти просодії» (акцентовки, наголоси) – просодувати; і віддієслівний іменник у значенні «розставляння просодій» – просодування. Проте слово просодія й похідні від нього автор пропонує замінити словом акцентуація. Науку, розробленням якої починає займатися, Р. Брандт називає «акцентологією», спростовуючи змішану грецько-латинську його будову [8, с. 2].

Нині в лексикографічних джерелах про дефініцію «акцентологія» є чимало думок: розділ мовознавства, що вивчає природу, типи, види, функції наголосу; систему словесних наголосів та їх історичні зміни у певній мові [9; 10]; галузь, окремий розділ фонетики, що досліджує

просодичні засоби мови; частина просодики і фонології [11; 12]; напрям просодеміки, в якому обґрунтовуються акцентні засоби мови [13] тощо.

Основний понятійний апарат акцентології складають такі терміни: *наголос, акцент, акцентема, акцентуація, наголошування, наголошення, акцентування, типи, види, функції наголосу, графіс, акут, циркумфлекс, акутова інтонація, акцентний тип, акцентна парадигма.*

В. Винницький стверджує, що «наголос», «акцент», «акцентуація», «наголошування», «наголошення», «акцентування» не еквівалентні за своїм уживанням. «Наголос», «акцент» вживаються, коли йдеться про статичний аспект акцентуації, а терміни «наголошування», «наголошення», «акцентування» – про динамічний. Не є тотожними терміни «акцентологія» та «акцентуація». «Акцентуація» – це родове поняття (гіперонім), що включає до свого складу видові (гіпоніми): наголос/акцент і наголошування (наголошення, акцентування), а акцентологія – це наука, що займається вивченням цих понять [1, с. 18].

Термін «наголос» за час розвитку і становлення по-різному номінувався: «свара», «тон», «іктус», «гласовдар», «слововдар», «просодія», «акцент», «акцентовка». Перші ґрунтовні праці з дослідження наголосу за авторством І. Огієнка подають інтерпретацію терміна зі значеннями «метод», «надрядковий знак», «надсловесний знак», «зазначка із графічним значенням», «зазначка на позначення наголосу», «правдивий наголос». Окрім цього, І. Огієнко детально описує способи позначення власне наголосу та зазначок, перейнятих із грецької системи, пояснює причини, функції їх використання в рукописах і стародруках XV – XVI – початку XVII ст. Зокрема, автор пояснює, що для означення місця наголосу використовувалися такі значки: 1) знак ´ – *оксія* (оксія, *accentus acutus*) – гострий наголос; його ставлять на всіх наголошених складах, за винятком кінцевого голосного: апостоль, Го́сподь; 2) знак ` – *варія* (варія, *accentus gravis*) – тупий наголос, що ставиться на кінцевому наголошеному голосному: живота`, твоє`; 3) знак ^ – *камора* (камора, *accentus circumflexus*) – ставився на наголошеному голосному останнього або передостаннього складу, проте без певної системи; на односкладових словах, особливо в займенниках; ставиться на голосному, або на сусідньому приголосному: м`и, ми^; уживався для розрізнення форм множини, які збігалися з формами однини; 4) знак ˇ – *перевернута камора*, що ставиться над є в словах моє`го, твоє`го, своє`го тощо, однак ці ж самі слова вживалися й з оксією (акутом): моє́го, твоє́го, своє́го; 5) знак " – *дві вертикальні лінії* з малим нахилом вправо, які ставилися на голосному наголошеному, або на сусідньому приголосному в числівниках, займенниках, в окремих односкладових словах та формах: три`, два`, ты`, призрї; у східно-слов'янських стародруках уживався дуже рідко, частіше в рукописах та стародруках південно-слов'янських; 6) знак = – *дві горизонтальні лінії* (характерний для рукописів та стародруків південно-слов'янських)

Останні два знаки, їх І. Огієнко називає подвійні, визначали довготу наголосу [14, с. 5–7].

На нашу думку, для формування акцентологічної компетентності майбутнього словесника цей історичний матеріал є цікавим не лише як теорія, він дає змогу попрацювати із доступними в бібліотеках, Інтернет-мережі стародруками та здійснити спробу за формою надрядкових титлів знайти символи на позначення наголосу, охарактеризувати його функції, роль у формуванні значення слова, з'ясувати його місце в слові з опертям на будову слова (наосновний (кореневий), нафлексивний (на закінченні слова), приростковий, приставковий (префіксальний), наростковий (суфіксальний)), порівняти, які залишки від тих часів простежуємо на позначення наголосу нині. Аналіз історичних джерел засвідчує, що розмежування у вживанні осксії, варії, камори було формальним, до уваги ще не брався фонетичний бік слова, його семантика, а «подвійні позначки» наголосу зникають повністю. Сьогодні послуговуємося оксією, або акутом, якщо слово складне, чи є фонетичною структурою, до уваги беремо діакритичний знак графіс (варію).

У XX – XXI ст. з'явилися різні погляди науковців на терміни *наголос* і *акцент*. Так, В. Скляренко ототожнює ці поняття й розмежовує їх однозначність. Є. Кротевич пише, що акцент – це «наголос і графічний знак, за допомогою якого він позначається на письмі; посилення, підкреслення окремого звука (акцентування)» [15, с. 11]. Словникові статті свідчать про багатозначність цієї лексики (виділення складу в слові; знак; особливості вимови тощо) [16, с. 10]. Акцент указує на типи наголосу, його різновиди, на взаємозв'язок із темпом, ритмом, тоном, гучністю, а відтак – із просодикою. У певних значеннях акцент може набувати ознак «анаколуфа».

Виникнення терміна «*акцентема*» спричинено, на думку С. Кацнельсона, вільним словесним наголосом, що виділяє «подвійні утворення», у яких «словесні акцентуаційні контури виступають у ролі лексико- або морфеморозрізнявачів, наприклад, *мука* і *мука*, *руки* і *руки*. Перед нами нова фонологічна одиниця...» [17, с. 141]. В. Винницький її називає акцентемою і визначає як «тип, узагальнення, суперсегментна фонологічна одиниця, яка є ознакою кожного слова, диференціює слова та їх форми» [1, с. 15]. Акцентема і наголос – поняття взаємопов'язані, але не тотожні. Акцентему можна розглядати як сутність явища (що називається наголосом), яке включає в себе його найважливіші інваріантні властивості. Акцентема є структурним елементом мови, наголос – її мовленнєва реалізація [1, с. 16–17].

Однак, різні погляди науковців на акцентологію об'єднуються поняттям «*наголос*», що є основним предметом дослідження цієї науки. У кожен період розвитку лінгвістики формувалося своє розуміння наголосу як складної суперсегментної одиниці мови. Так, Є. Кротевич, Н. Родзевич схильні думки, що наголос – це «виділення складу в слові або слова в реченні властивими для даної мови артикуляційними

способами» [15, с. 97]. На думку О. Селіванової, наголос – «виділення одного складу, фонетичного слова чи синтагми при супрасегментному членуванні мовленнєвого потоку» [13, с. 403]. В. Берковець пише, що наголос «належить до надсегментних явищ фонологічної системи мови: він не існує поза словом, складом і не вичленується з мовлення окремо від них. Наголос накладається на такі лінійні, чи сегментні одиниці, як звук і склад, організовує послідовність складів, об'єднує їх в єдине ціле й остаточно надає цій єдності рис слова» [18, с. 308].

Є такі різновиди наголосу: словесний, логічний, синтагматичний, фразовий, емфатичний (емоційно-розрізнявальний).

Відповідно до *фонетичної концепції*, згідно з якою наголос накладається на фонемну будову слова й припадає на певний склад, наголос динамічний (силовий, видиховий); тонічний (монотонний, політонічний, мелодійний, такий, що змінює висоту голосового тону); висхідний і нисхідний; висхідно-нисхідний і нисхідно-висхідний; рівний; часокількісний (довготний).

Відповідно до основ *морфологічної концепції*, яка доводить, що наголос падає на певну морфему, у межах якої є наголошений склад, наголос – рухомий (різномісний (префіксальний, кореневий, суфіксальний, флективний, що створює термін «акцентні парадигми»)), вільний: *пишу – пишеш – пишуть – пиши*) / нерухомий (традиційний: *думаю – думаєш – думають – думай*); дублетний (подвійний: завжди – завжди, алфавіт – алфавіт; однак, добираючи слово для мовлення з подвійним наголосом, варто звернути увагу на його етимологію, наприклад, в українській мові в слові алфавіт основний наголос на другому складі, бо збігається з грецьким алфавітон, від якого походить українська лексема); головний (основний, акутований) / другорядний (побічний, графітований, наприклад: багатозначний, мікросхема). *Морфонологічна концепція* акцентології відображає наскрізний взаємозв'язок наголосу з фонетикою, граматику, лексикологією, словотвором.

Основними функціями наголосу є: *об'єднувальна* (навколо наголошеного складу (слова) об'єднуються ненаголошені); ця функція простежується в енкликотенних сполуках, коли до ортотонічного слова – обов'язково наголошеного – приєднуються ненаголошені – енклітики, проклітики, які разом можуть утворювати ритмічні структури (наприклад, за[~] Україну); *розчленувальна* (розмежовує слова в мовленнєвому потоці: отак, **о** так!, суспільно **корисний**); *словорозрізнявальна* (розрізняє слова-омографи: клени – клени, туга – туга); *форморозрізнявальна* (розрізняє граматичні форми слів: ноги – ноги; зазнають – зазнають); *стилістична* (у поетичному мовленні: високо, глибоко).

Статус акцентології в системі української мови на сьогодні залишається визначеним не повною мірою, оскільки не сформовано історичної акцентології української мови як самостійної навчальної

дисципліни. Проте, на нашу думку, акцентологію можна дефініціювати як самостійну лінгвістичну науку і дисципліну, що під кутом зору рівневої будови мови вивчає природу, типологію, види, функції, системність наголосу в історичному й синхронному аспектах та у взаємозв'язку з просодичними засобами (темпом, тембром, ритмом, тоном, мелодикою, гучністю, часокількістю, паузацією, інтонацією), і є основою унормованого, виразного мовлення. З огляду на це акцентологія поряд із лінгвістичними та лінгводидактичними дисциплінами має посісти чільне місце в системі формування лінгвометодичної вправності майбутніх учителів української мови і літератури.

Акцентологічну вправність майбутніх філологів пояснюємо як основу вербальної усної комунікації, значущий багатогранний складник формування мовно-мовленнєвої освіченості, ушляхетненості особистості; знання й уміння фахівця правильно наголошувати слова, (семемі), енклицоменні сполуки, характеризувати наголос у системі і рівневій структурі мови, у взаємозв'язку з просодикою, вибудовувати інтонаційно логічне й виразне усне мовлення, надавати йому емоційно-експресивних обрисів та оцінно-раціональних стилістичних контурів залежно від мети й обставин спілкування.

Складниками акцентологічної компетентності визначаємо *мотиваційний* – усвідомлення студентом, майбутнім філологом, значущості акцентології у формуванні його професійної компетентності загалом, *когнітивний* – фундаментальні знання основ української акцентології, її генези становлення і розвитку, усвідомлення зв'язку з іншими лінгвістичними дисциплінами; ролі і місця в системі і структурі мови; *методично-вправнісний* – ґрунтовне володіння майбутніми учителями української мови і літератури сукупністю необхідних і методично важливих умінь з навчання акцентології учасників навчального процесу різних освітніх установ; доведення основ української акцентології до всіх, хто не байдужий до власного рівня культури усного мовлення.

Подальших досліджень і методичних розробок потребує практичний аспект підготовки фахівців словесності з акцентології у вищих педагогічних навчальних закладах на філологічних факультетах.

Список використаної літератури

- 1. Винницький В. М.** Деякі теоретичні питання акцентології / В. М. Винницький // Мовознавство. – 2003. – № 5. – С. 14–25.
- 2. Акцентологія.** Етимологія. Семантика / [ред.-упоряд. Г.П. Гальчук та ін.]. – К. : Наук. думка, 2012. – 773 с.
- 3. Аванесов Р. И.** Ударение в современном русском литературном языке / Р. И. Аванесов. – М. : Учпедгиз, 1958. – 80 с.
- 4. Сербенська О. А.** Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. / О. А. Сербенська. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 216 с.
- 5. Булаховський Л. А.** Український літературний наголос (характеристика норми) / Л. А. Булаховський. – К.,

Львів : Рад. шк., 1947. – 54 с. **6. Кузнецова Г. П.** Наголос у системі української акцентології / Г. П. Кузнецова // *Nowoczesna edukacja: filozofia, innowacja, doświadczenie* – Nr 2. – Łódź: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Informatyki i Umiejętności, 2015. – № 2. – С. 164–168. **7. Потебня А. А.** Заметки о малорусском наречии / А. А. Потебня. – Воронеж, 1871. – 138 с. **8. Брандт Р. Ф.** Нарис слов'янської акцентології / Р. Ф. Брандт. – Санкт-Петербург, 1880. – 306 с. **9. Бибики С. П.** Словник іншомовних слів. Тлумачення, словотворення і слововживання / С. П. Бибики, Г. М. Сюта. – Х. : Фоліо, 2012. – 622 с. **10. Великий** тлумачний словник сучасної української мови / [ред.-упоряд. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с. **11. Винницький В. М.** Акцентная система современного украинского литературного языка: автореф. дисс. ... д-ра филол. наук: 10.02.02 / В. М. Винницький. – К., 1985. – 48 с. **12. Українська мова:** Енциклопедія [уклад. В. М. Русанівський та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 2000. – 752 с. **13. Селіванова О.** Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с. **14. Огієнко І. І.** Український наголос на початку XVII віку / І. І. Огієнко. – Жовква: Вид-во ЧСВВ, 1926. – 31 с. **15. Кротевич Є. В.** Словник лінгвістичних термінів / Є. В. Кротевич, Н. С. Родзевич. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1957. – 236 с. **16. Українська мова.** Енциклопедія / [ред. І. В. Муромцев]. – К. : Вид-во «Майстер-клас», 2011. – 400 с. **17. Кацнельсон С. Д.** Фонемы, синдемы и «промежуточные» образования // *Фонетика. Фонология. Грамматика* / С. Д. Кацнельсон. – М., 1971. – С. 139–141. **18. Сучасна українська мова : Лексикологія.** Фонетика : підручник / [А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Берковець та ін.; за ред. А. К. Мойсієнка]. – К. : Знання, 2013. – 340 с.

Кузнецова Г. П. Формування акцентологічної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури: теоретичний аспект

У статті проаналізовано теоретичні основи формування акцентологічної компетентності майбутніх філологів, з'ясовано, що її підґрунтя складають знання фахівців про генезу акцентології, концепції її розвитку – класичну фонетичну акцентологію, морфологічну та морфонологічну акцентологію; володіння основними поняттями і термінами акцентології: наголос, акцентема, акцент, акцентологія, акцентуація, наголошення, акцентування, графіс, акут, інтонація, циркумфлекс, акцентний тип, акцентна парадигма, акцентуаційні норми; правилами наголошування слів, лексичних структур; уміння пояснювати причин порушення акцентних норм.

Здійснено спробу уточнити зміст терміна «акцентологія», довести, що основою акцентології як окремої мовознавчої науки та акцентологічного мовного рівня в структурі і системі мови є наголос з його різновидами, типами, функціями. Обґрунтовано зміст поняття –

акцентологічна компетентність майбутніх учителів української словесності, визначено її складники – мотиваційний, когнітивний, вправнісний.

Ключові слова: акцентологія, наголос, акцентологічна компетентність майбутніх учителів української мови та літератури.

Кузнецова Г. П. Формирование акцентологической компетентности будущих учителей украинского языка и литературы: теоретический аспект

В статье проанализированы теоретические основы формирования акцентологической компетентности будущих филологов, установлено, что её основу составляют знания специалистов о генезисе акцентологии, о концепциях её развития – классической фонетической акцентологии, морфологической и морфонологической; умения владеть ключевыми понятиями и терминами акцентологии: ударение, акцент, акцентема, акцент, акцентология, акцентуация, акцентирование, графис, акут, интонация, циркумфлекс, акцентный тип, акцентная парадигма, акцентные нормы; правилами ударения слов, лексичних структур, словоформ; объяснять причины нарушения акцентных норм.

Обосновано сущность понятия «акцентология», доказано, что центральным понятием акцентологии и акцентологического языкового уровня является ударение, его разновидности, типы, функции. Рассмотрена сущность понятия – акцентологическая компетентность будущих учителей украинского языка и литературы; определены её компоненты: мотивационный, когнитивный, методически совершенный.

Ключевые слова: акцентология, ударение, акцентологическая компетентность будущих учителей украинского языка и литературы.

Kuznetsova H. Future teachers-philologists' forming the accentology competence: theoretical aspect

The article deals with the theoretical bases of future teachers-philologists' forming the accentology competence. The author points out that its bases are specialists' knowledge of accentology genesis, concept of its development: the classic phonetic accentology, morphological and morphonological accentology; the basic accentology concepts and terms such as stress, accent, accentology, accentuation, stressing, hrafis, acute accent, intonation, circumflex, accent type, accent paradigm, accentology norms; the rules of stressing the words, lexical structures; the ability to explain the reasons of accent norms infraction.

The paper is devoted to the term «accentology» and also varieties, types and functions of «stress» as its basis. In the article the importance and the place of an emphasis as an supersegmental linguistic phonetic phenomena are analyzed in Ukrainian accentology; It is considered as a means of graphical sign in graphical language system; the main aspects that certify the processes of forming the norms of stressing in Ukrainian.

The content of the future teachers-philologists' accentology competence as the basic concepts of publication, its components such as motivational, cognitive and skillful are defined in the article.

Key words: accentology, accent, future teachers-philologists' accentology competence, the system of Ukrainian accentology, kinds, types, stress functions, emphasizing standards.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2017 р.

Прийнято до друку 25.05.2017 р.

Рецензент – д.п.н., проф. Нікітіна А. В.

УДК 378.011

І. О. Кухарчук

ФОРМУВАННЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ

Сучасні умови розвитку суспільства, розширення міжнародних контактів, інтегрування України до європейського освітнього простору дозволяють визначити нові вимоги вищої школи до процесу викладання лінгвістичних дисциплін, а саме вивчення української мови студентами філологічних факультетів. Майбутні вчителі-словесники повинні не лише досконало оволодіти знаннями обраного фаху, а й вміти орієнтуватися в полікультурному світі, розуміти його цінності, взаємодіяти з представниками інших культур.

З огляду на це, постає проблема пошуку нових підходів до вивчення української мови, переорієнтації лінгводидактичних і методичних досліджень на розвиток у студентів здатності ефективно брати участь у міжкультурній комунікації, формування соціокультурної компетенції як одного зі складників комунікативної компетенції особистості. Формування соціокультурної компетентності в студентів як сукупності знань, умінь і навичок, необхідних для здійснення комунікації відповідно до соціальних і культурних норм поведінки, створює основу для професійної мобільності, долучає фахівця до розуміння культурних цінностей, підвищує можливості професійного становлення та успішної самореалізації в сучасному суспільстві.

Проблемі формування соціокультурної компетентності присвячені праці В. Бадер, М. Вашуленка, Н. Голуб, О. Горошкіної, В. Дороз, О. Кучерук, Л. Мацько, Г. Онкович, М. Пентилюк, О. Семенов, А. Ярмолюк та ін. Проте лише в окремих дослідженнях звертається увага на шляхи формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів-словесників (А.Галенко, А. Мурзіна, Н. Чернуха, О.Усик).

Мета статті – розглянути основні шляхи формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів-словесників у процесі вивчення курсу сучасної української мови.